

HISTORIA ECCLESIAE

Buzogány Dezső*

Kolozsvár

A humanizmus az igei tudomány szolgálatában (II.)

A reformáció és a görög nyelv tanulása

A görög nyelv tanulmányozásának fontossága. Ezt a címet viseli az a tanulmány, amelyet Melanchthon 1549-ben készített és adott át Vitus Winshemiusnak elmondásra.¹ Ebben már teljesen letisztulva jelenik meg a görög nyelv jelentősége a lelkészképzésben. Beszéde elején zavaros időkről beszél: a sátán pusztítással fenyegeti az egyházakat és az iskolákat.

„Ennek a nehéz időnek, amely általában letöri és ellankasztja a lelket, minket fel kell lelkesítenie, hogy annál jobban sóvárogjunk és szeressük az istenfélelem tudományát, és annál nagyobb kitartással folytassuk felkészülésünket.”²

* Buzogány Dezső (Szederves, 1957) 1990-től oktat erdélyi protestáns egyháztörténetet és latin nyelvet a Kolozsvári Protestáns Teológián. 2001-től a BBTE Református Tanárképző Karán is tanít, ahol doktorvezetési jogú professzor. Doktori címet 1992-ben szerzett Budapesten. Kutatóprogramon vett részt az AEÁ-ban (1992–1993). Több hazai és külföldi kutatási projekt irányítója, létrehozta a Pokoly József Egyháztörténeti Kutatócsoportot. 2005-ben Szöulban volt vendégtanár, előadásokat tartott az AEÁ-ban és Európa országaiban; a MTA köztestületének tagja, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság Teológia és Egyháztörténet Szakosztályának elnöke, a National Geographic Társaság tiszteletbeli és több magyarországi folyóirat szerkesztőségi tagja; a hazai oktatásügyi minisztérium több bizottságának tagja. Elindított és szerkeszt három egyháztörténeti sorozatot (csaknem 30 kötet): Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok, *Fontes Rerum Ecclesiasticarum in Transylvania*. 2017. nov. 30-án a DRHE Doctor Honoris Causa címmel tüntette ki.

¹ Az alcímben az szerepel ugyan, hogy Vitus Winshemius mondta el, de nincs miért kételkednünk a Melanchthon szerzőségében, mert a CR szerkesztői azt a megjegyzést írták a kötet címlapjára, hogy itt olyan beszédek következnek, amelyeket vagy Melanchthon mondott el, vagy más tudósoknak adott át elmondásra. „Declamationes, sive orationes prolixiores, quas Melanchthon vel ipse publice recitavit, vel aliis hominibus doctis recitandas tradidit.” CR–11.1. Ld. Bretschneider, Carolus Gottlieb (ed.): *Corpus Reformatorum*. I: Philip Melanchthon: *Opera Quae Supersunt Omnia*. Volumen I–XV. Halis Saxonum 1834–1848.

² „Imo vero eandem illa temporum difficultas, qua vulgi animos frangere ac languefacere solet, nos extimulare debet, ut magis pertinaciter magisque cupide cum pietatis doctrinam, tum vero studia nostra amemus atque amplectamur.” CR–11.855. Nem tudjuk, hogy milyen zavargásra utal. Addig pedig nem is tudjuk meg, míg nem derül ki, hogy beszédét hol mondta el. Egyetlen nagyobb eseményről tudunk: 1549-ben V. Károly fia, Fülöp behatol Brüsszelbe, s emiatt Bucer Angliába menekül. Az esemény érdekes lehet témánk szempontjából, de lényeges nem.

Mutassuk hát meg, hogy egyrészt szívből szeretjük a kegyesség tudományát, másrészt komolyan vesszük felkészülésünket, mert ez nem lesz eredménytelen: a tudományok és a tan menedéket és vigaszt („perflugium et solatium”) nyújt a nehéz időkben.

„Amikor az emberek elveszítik életük oltalmát és minden reménységüket, az istenfélelem, az erények, a tan tanulmányozása akkor is kitart mellettük, és első sorban ilyen helyzetben nyújt támaszt, és erősít meg.”³

Az üdvösségnek ehhez a menedékéhez kell tehát folyamodnunk, hogy a nehéz időkben még inkább felkaroljuk az igaz istenfélelem egészséges és tiszta tanítását, és nagyobb szorgalommal kezdjük el tanulni mindazt, ami Isten dicsőségét és szent tanításának a terjesztését szolgálja. Ezekben a zűrzavaros időkben az örök és kegyelmes Istentől, a mi Urunk Jézus Krisztus Atyjától kérjük és várjuk a segítséget és a szabadítást. Ha ezt megtesszük, biztosak lehetünk, hogy Isten enyhíti a ránk mért büntetést, és nyugalmat ad nekünk.

Miután a körülmények és hivatala is arra készíti, hogy ebben a közösségben mondjon rövid beszédet, ennek tárgyául a görög nyelvet és tudományt választotta. Beismeri, hogy a lehetetlenre vállalkozik, hiszen ezt a legédesebb és legcsiszoltabb nyelvet nem lehet méltóképpen magasztalni. Jól tudja, hogy nem mindenki ugyanazt akarja tanulni, és számos oka van annak, hogy ki-ki más és más tudományhoz vonzódik, de ha azt szeretnék, hogy igaz és szilárd ismeretet szerezzenek, feltétlenül szükségük lesz a görög nyelv ismeretére. Ha ezt nem tanulják meg, hozzáfoghatnak bármelyik tudományág tanulmányozásához, de rövidesen rá fognak ébredni, hogy hiányzik a legfontosabb eszközük, a görög nyelv.⁴ Ezt pedig könnyen lehet bizonyítani.

Az első érv

Az igaz vallás és istenfélelem tanítása. A kegyes és jó Isten, Urunknak és Megváltónknak, Jézus Krisztusnak az Atyja megajándékozott minket szent tudománya hatalmas kincsestárával. Ebben megismerteti velünk az ő örök lényegét, az összes létező dolog teremtésének kezdetét, ezek elrendezését és fenntartását, végül akarátát irántunk; továbbá rámutat a bűn eredetére és a mi erőtlenségünkre, hasonlóképpen a büntetés és az emberi bajok okaira, de ugyanazon tanítás által gyógyírt és szabadítást is felkínál azoknak, akik nyomorúságban vannak, jótéteményeivel pedig elhalmozta az emberiséget, és örök üdvösséget és életet ígér.

³ „Cumque omnia vitae praesidia, spes omnes, destituunt homines: tunc pietatis, virtutis, doctrinae studio non destitui, sed tum primum fulcit atque sustentat.” CR–11.855.

⁴ „Ac primum quidem, etsi non idem omnibus in discendo propositum est, et alii ad aliud doctrinae genus variis causis invitantur: attamen qui hoc spectant, ut veram ac solidam doctrinam consequantur, hi sibi Graecae linguae cognitionem omnino necessariam esse putabunt: qua qui destituuntur, ad quodcunque doctrinae genus animum adplicaverint, ingenti adminiculo se destitui sentient.” CR–11.856.

„Elküldte hozzánk tanítása szószólóit és szolgáit, először a szent atyákat és a prófétákat, végül egyszülött Fiát, a mi Urunk Jézus Krisztust, hogy áldozat legyen bűneinkért, és megismertesse velünk az örök Atya akaratát. Emberré lett, emberi hangon szólt hozzánk, sőt azt akarta, hogy őt az örök Atya igéjének hívjuk, aki elsősorban az Atya tanítását hirdeti nekünk. Az Atya pedig a mennyből megparancsolta, hogy őt hallgassuk.”⁵

Továbbá Krisztus kijelentette a zsidóknak, hogy ő az örök Atya tanácsvégzésének és akaratának tanítója és szószólója, s megparancsolta az apostoloknak és ezek tanítványainak, hogy hirdessék és terjesszék ezt a tant az egész világon a világ végezetéig. Íme, ez az isteni jószág és kegyelem kibeszélhetetlen csodája: e tannak olyan nagy erőt adott, hogy az emberek semmi más módon és okkal nem szabadulhatnak meg az örök haláltól, és nem üdvözülhetnek, csak és kizárólag az ige által.

„Tetszett Istennek, hogy ezen az egyedi módon ismertesse meg magát, így hatoljon be az emberi elmékbe, és Szentlelkével így támasszon megújult érzést a szívben, így gyújtson világosságot, és így akarja mindig bizonyítani: egyháza és a választottak közössége ott van, ahol az ő igéjét hirdetik, tanulják és tanítják.”⁶

Avégre pedig, hogy részesei legyünk ennek a nagy boldogságnak, valamennyi eszközt szeretnünk kell és meg kell becsülnünk, mert csak általuk juthatunk e kincs birtokába, és ezek között a nyelvek ismeretét méltán illeti meg az első hely. Ezt Isten ékesen bebizonyította a szent pünkösöd alkalmával is, amikor a Szentlélek tüzes nyelvek formájában megjelent külön-külön az apostoloknak, ők pedig rögtön különféle nyelveken kezdtek el szólni, és hirdették Isten csoda dolgait. Akkor a Szentlélek lángnyelvek formájában jelent meg, és abban a sok nyelvben először mutatta meg erejét és hathatóságát: Isten a Lélek által akarta jelezni, hogy milyen egyházat és milyen országot gyűjt magának, és ezt majd hogyan cselekszi meg az emberek között, tudniillik a tanítás által, amelynek eszköze a nyelv.⁷

⁵ „Misit ad nos eiusdem doctrinae nuncios ac ministros, primum sanctos patres ac Prophetas: misit tandem aeternum atque unicum filium suum Dominum ac redemptorem nostrum Iesum Christum, ut is victima pro peccatis nostris fieret, ac nos de eadem voluntate aeterni patris edoceret. Eumque hominem fieri, humana voce nobis loqui, et quidem aeterni patris verbum vocari voluit, ut doctrinam ipsius praecipue nobis commendaret. Ac pater ipse de coelo praecepit ipsum audiri.” CR–11.857.

⁶ „Hoc unico modo Deus innotescere, ac mentibus humanis illabi vult, et per eundem modum Spiritum suum sanctum inspirat, per quem in pectore humano novos motus ciet, novam lucem accendit, ac saepe testatur, non alibi Ecclesiam suam et electorum coetus esse, quam ubi hoc verbum sonat, discitur ac docetur.” CR–11.857.

⁷ „Hanc vero foelicitatem tantam ut consequi possimus, amare et magnificere omnia instrumenta debemus, per quae iste thesaurus comparatur, inter quae linguarum cognitio merito prima censetur. Id quod Deus etiam in sacra Pentecoste ostendit, cum in adventu Spiritus sancti Apostolorum linguae dissectae in modum flammae adparuerunt, et ipsi statim variis linguis miracula Dei eloqui ac praedicare coeperunt. Adparuit tunc Spiritus sanctus sub specie flammae

Ezt a nagy jót pedig másképpen nem tudjuk megszerezni magunknak, csakis a beszéd és a nyelv által, ahogyan Pál is mondta: a hit hallásból van (Róm 10,17). Emellett nagy hálátlanság is, ha Istennek ezt a drága ajándékát elhanyagoljuk, mert nagy boldogságtól fosztjuk meg magunkat. A nyelvek között pedig a görög méltán tarthat számot az első helyre, mert egyrészt Isten ezen a nyelven tette közzé számos tanítását, másrészt mert kellemes és fennkölt.

„Isten ugyanis mindenekelőtt erre a nyelvre bízta az Újtestamentumot, vagyis azt a tanítást, amelynek hirdetésére elküldte hozzánk Fiát, az örök hírnököt és tanítót. Miután ugyanis a zsidó nép, hálátlansága miatt, kiesett az isteni kegyelemből, és a régiek jövendölései és jóslatai szerint az isteni irgalom titkát a pogányok között is hirdetni kell, a görög nép és nyelv pedig szét- és elterjedt Ázsiában és Európában, Isten azt akarta, hogy ez a nyelv legyen tanításának szószólója és eszköze.”⁸

Ha tehát azt akarjuk, hogy megismerjük és helyesen megértsük az Újtestamentumot, amelyben ott van Krisztus evangéliuma, feltétlenül szükségünk van ennek a nyelvnek az ismeretére. Mert miután Isten Fia, a mi Megváltónk ebben a könyvben a mennyei dolgokról, Atyja és a maga országáról, az örök üdvösségünkről annyira csodálatosan és világosan beszélt, hogy egyetlen teremtmény, de még angyal sem ér fel vele, a Szentlélek által ihletett apostolok azon igyekeztek, hogy ezt a világos beszédet utánozzák, és beszédeikben mennél közelebb kerüljenek a Krisztus beszédformájához.

„Továbbá Krisztus beszédeiben sok olyan kifejezés, kép, sajátos fordulat és mondas van, amelyek csodálatosak és súlyosak, és amelyeket a prófétáktól vett át, ezeket aztán utánozhatatlan szavakkal, világosan és nyomatékkal adta elő, egyszerűen minden beszéde isteni bölcsességet áraszt. Nos, én csak azt tartom jól képzett grammatikusnak, aki az Újtestamentumot legalább nyelvtanilag megérti, jól és helyesen értelmezi, és a beszéd erejét és energiáját a magyarázatban mindeképpen átveszi.”⁹

ac linguarum, et prima illius virtus atque efficacia in illa varietate linguarum sese ostendit: Deo per hoc ipsum significante, qualem Ecclesiam, et quale regnum, et quo modo id inter homines congregaturus esset, nempe per doctrinam, cuius ministra lingua esset futura.” CR–11.857–858.

⁸ „Nam primum huic linguae Deus novum Testamentum, hoc est, eam doctrinam, cuius ad nos nuncium ac Doctorem aeternum filium suum misit, concredidit. Cum enim populus Iudaicus propter ingratitude[m] a gratia divina excidisset, atque iuxta veterum oraculorum praedictionem, gentibus haec mysteria clementiae divinae amnumcianda atque offerenda essent, et Graecorum cum natio, tum lingua longe lateque tunc Asiam atque Europam occupaverat: voluit Deus hanc linguam eius doctrinae potissimum nunciam et ministram esse.” CR–11.858.

⁹ „Multaeque hic sunt voces, multae figurae ac phrases, multae item sententiae, quibus mirabile pondus inest: pleraque enim ex propheticis scriptis deprompta sunt, eaque incredibili atque inimitabili verbo et luce atque emphasi reddita, et tota denique oratio spirat reconditam quandam ac divinam sapientiam: non vulgariter certe eruditus Grammaticus a me censebitur, qui novum Testamentum poterit saltem grammaticae, dextre ac recte interpretari, et illam sermonis vim atque energiam utcunq[ue] explicando assequi.” CR–11.858–859.

Ide tartozik az is, hogy az ősegyházban, amikor a tan még tiszta volt, ennek sok istenfélő és szent tudósa és magyarázója támadt, akik amellett, hogy lejegyezték az egyház születését és kezdeti történetét, a szent tantudós magyarázatokkal is megvilágosították, mindenki közös hasznára.

„Tehát ezektől a forrásoktól is és a tanítás egyes részeinek a helyes magyarázatától is elesnek azok, akik nem élhetnek a görög nyelv segítségével. Mert ami a fordításokat illeti, jól látjuk, mennyi baj származik abból, ha valaki csak ezekre kényszerül támaszkodni.”¹⁰

Gyakran megtörténik ugyanis, hogy ezek elhomályosítják az eredeti mondat értelmét, vagy teljesen más formát adnak a mondatoknak, vagy annyira megromtadják, hogy alig lehet ráismerni az eredetire, és nemcsak a szent iratok, de még a többi tudományág esetében is.

„Milyen kellemes, sőt ezen felül milyen nagy boldogság is, ha Isten Fiával, az evangélistákkal és magukkal az apostolokkal vagy szent Pállal tolmács nélkül beszélgethetünk, és valóságos, élő szavukat hallgathatjuk és továbbadhatjuk!”¹¹

A második érv

Ha annyira nagyra becsüljük egyes királyok vagy fejedelmek kegyét és jóindulatát, és habozás nélkül megtanuljuk egyik-másik pogány nyelvet, hogy tolmács nélkül beszélhessünk velük, továbbá ha a kereskedők idegen nyelveket taníttatnak meg gyermekeiknek, hogy később a nagyobb nyereség reményében az egyes népekkel könnyebben kereskedhessenek, sőt amikor azt tapasztaljuk, hogy ennél még kisebb ok is arra viszi az embereket, hogy a műveletlen és barbár népek nyelvét megtanulják:

„Mennyivel inkább fel kell lelkesítenie minket az örök boldogság és üdvösség iránti vágyunkban arra, hogy megtanuljuk azt a nyelvet, amelyik minden nyelvnél kellemesebb, a sok tudomány legszebb eszköze, mi több, a mennyei tan szószólója, az örök üdvösség és a nagy isteni jótétemények közvetítője.”¹²

Nem minden isteni tanácsvégzés nélkül történt meg az, hogy az evangélium tanítását, ha már el kellett terjeszteni azt az egész világon, épp ennek a népnek a nyelvén jegyezték le és adták tovább. Miután ugyanis ezen a nyelven már

¹⁰ „Destituuntur igitur et fontibus ipsis, et sinceriore explicatione multarum huius doctrinae partium, qui ope linguae Graecae destituuntur. Nam quod ad versiones attinet, vidimus quanta miseria sit, si quis illis solis niti cogatur.” CR–11.859.

¹¹ „Quam dulce igitur est, imo vero quanta foelicitas est, posse cum filio Dei, cum Evangelistis et Apostolis ipsis, cum divo Paulo absque interprete loqui, et veras vivasque audire ac reddere voces?” CR–11.859.

¹² „Quanto magis aeternae foelicitatis ac salutis cura nos incitare debet, ut linguam omnium dulcissimam, et cum tot pulcherrimarum artium magistram, tum vero coelestis doctrinae nunciam, ac aeternae salutis et tantorum beneficiorum divinatorum conciliatricem, amplectamur?” CR–11.860.

azelőtt is meg volt írva az erkölcsökre, a fegyelmezésre és az emberiségre, vagyis az isteni törvényre vonatkozó tanítás, továbbá miután ez volt a legjobb tudományoknak és az emberi életnek a legfontosabb tanítómestere, és miután ez volt a megtörtént dolgoknak és a világ történelmének az őrizője, Isten azt akarta, hogy kincseit e nyelv révén ossza szét az emberiségnek; ezzel rá akart mutatni arra, hogy a sok jótétemény között elsősorban ezt a sajátos ajándékot kell kérni és felkarolni.¹³ Nem csoda, ha egyesek sikertelenek más tudományterületen, mert szívesebben járnak a sötétben, semhogy élnének e nyelv világosságával.

A harmadik érv

Isten hasznunkra adja a derűs eget, az alkalmas időben érkező esőt, az ételt, az italt, a jó egészséget, a békét és e jelen élethez szükséges más hasonló dolgokat, ám azt akarja, hogy lépünk tovább ezektől az elemektől, és ismerjük fel akaratát, jóindulatát, kegyes voltát és az atyainál is nagyobb szeretetét, hogy végül megtanuljunk remélni, kérni és elfogadni az örök javakat is. Ezért, miután az aritmetikának, a zenének, a mozgó égitesteknek, a dolgok természetének, az orvostudománynak, az erkölcsöknek, a törvényeknek, a polgári kötelességeknek a tudományát és sok más kedves tudományágnak tartalmát ezen a nyelven nyújtotta át nekünk, azt akarja, hogy ezen a nyelven ismerjük meg az ő örök javairól szóló tudományt is.

„Amilyen nagy az emberi elme mohósága és sóvárgása Isten javai után, épp akora az isteni természet vágyódása, és készséges mindezeket megadni neki. Ha tehát az, aki kínál, aki bőven kíván adni, méghozzá végtelen javakat, aki mellettünk áll segítőkészen, aki buzdít és hív, hogy azokat elfogadjuk, sőt már-már ránk erőlteti a javakat, milyen nagy a vakságunk, milyen nagy a hálátlanságunk, mennyire méltó a pokoli büntetésekre, ha visszautasítjuk ezt a bőkezű és jótékony adakozót, minden ő javaival?”¹⁴

Ezeket nem azoknak adja, akik nem akarják elfogadni és visszautasítják, vagy akik megvetik az ő jótéteményeit; ha meg akarjuk kapni, vágyódnunk kell

¹³ „Non absque singulari consilio divino factum est, quod Evangelii doctrina, et si per totum orbem spargi debuit, tamen huius gentis lingua primum ac potissimum descripta, atque ita ad posteros transmissa est. Cum enim haec lingua iam ante doctrinam morum, disciplinae et humanitatis, hoc est, legis divinae, contineret, cum optimarum artium, vitaeque humanae summe necessariorum magistra esset, cum rerum gestarum et historiae mundi tamen: voluit Deus et hunc thesaurum per eiusdem linguae ministerium humano generi impertiri, ut ostenderet inter caetera beneficia sua hoc beneficium, vel praecipue expetendum atque amplectendum esse.” CR–11.860.

¹⁴ „Nulla mens humana tam avara et cupida potest esse accipiendi bona a Deo, quam cupida et prompta est natura divina ad largiendum. Cum igitur is qui offert, qui dare cupit effusissime, et quidem infinita bona, praesto adsit, et ut accipiamus, hortetur, invitet, obrudat denique nobis sua dona: quanta fuerit caecitas nostra, quanta ingratitude, quantisque ea poenis infernalibus digna, si hunc tantum, tam benignum ac munificum datorem, cum suis tantis donis respiciamus?” CR–11.861.

utánuk, és kérnünk kell. Akkor mutatjuk meg, hogy vágyódunk utánuk, ha szomjúhozuk igéje mennyei tanítását, amely a hasonló javak között az egyedüli táplálék, és ha ezen elmélkedünk éjjel és nappal, s minduntalan elménkben és gondolatunkban forgatjuk. Ezt pedig csak akkor tehetjük meg helyesen és haszonnal, ha megismerjük a nyelvet, amely ezt a tanítást közvetíti nekünk. Mert ha atyánk jó gyermekei vagyunk, és szeretet van bennünk földi atyánk iránt, akkor megtanuljuk hón szeretett atyánk nyelvét, és igyekszünk ezt utánozni és lemásolni.¹⁵

Nem kíván vitába szállni azokkal, akiket elvakítanak vágyaik, vagy akik a Sátán sugallatára tévelyegnek, vagy akiket a saját rosszaságuk és rajongásuk elragad, hogy mindezeket az isteni ajándékokat megvessék vagy elhanyagolják, vagy gőgösen kinevessék; az ilyenek eléggé nyomorultak, és nem ússzák meg a legnagyobb büntetéseket. Megszállta őket a vakság, a sátáni tévelygés, a tudatlanság, az Isten iránti gyűlölet, büntetésük pedig még a pokol kínjainál is nagyobb lesz.¹⁶ Azért is fontosnak tartja a görög nyelv ismeretét, mert általa birtokba lehet venni az egyes tudományágak ismeretanyagát. Ezekre csak néhány mondatos részekkel utal. Eszerint a nyelv ismerete révén a következő tudományág forrásaiból is gazdagíthatják ismereteiket: filozófia, történelemtudomány, törvények, matematika, természettudomány, orvostudomány. Mindannyi ok, amiért érdemes megtanulni a nyelvet. Emellett egyházi és akadémiai tekintélyt is latba vet, hogy az ifjakat e nyelv tanulására ösztönözze:

„Gyakran és nagy elismerésre méltón buzdított minket Luther azzal, hogy még öregkorában is folyamatosan tanulta a görög nyelvet, a hébert pedig annyira kiművelte, hogy a zsidó főrabbi is dicsérték érte. Ez a nagy ésszel, tudománnyal és belátással megáldott ember igen jól látta, hogy milyen nagy szükség van az egyházban a nyelvek ismeretére, és milyen gyorsan visszazúllik a régi sivárságba és sötétségbe a szent tudomány, ha elhanyagoljuk a nyelveket.”¹⁷

¹⁵ „Tunc vero cupere nos indicabimus, cum coelestem verbi ipsius doctrinam, quae omnium horum bonorum unicuique penu est, sitemus, cum eam dies noctesque meditabimur, in eaque mentem ac cogitationem iugiter pervolvemus. Atque ut id recte ac commode facere possimus, cognitionis eius linguae, qua ea doctrina traditur, nobis opus erit. Nam si filii pii atque erga patrem εὐστοργοὶ erimus, nempe linguam piientissimi parentis discere atque etiam imitari, et experimere studebimus.” CR–11.861.

¹⁶ „[...] vel caeca cupiditas sua, vel error a satana obiectus, vel propria malicia ac furor transversos abripit, ut omnia haec dona divina vel contemnant, vel negligant, vel superbe derideant etiam, satis illi miseri sunt, et poenarum omnium maximam sustinent. Sunt enim oppressi caecitate, satanico errore, ignoratione et odio Dei, atque aeterna morte, quibus poenis nulla ne apud inferos quidem atrocior esse potest.” CR–11.862.

¹⁷ „Quam saepe, quam graviter nos Reverendus D. Martinus ad studium linguarum hortatus est, et ipse quamvis iam senex Graecam linguam didicit: ac in Hebraea ita elaboravit, ut etiam summi apud Iudaeos Rabini palmam illi concederent. Vidit enim vir tanto ingenio, doctrina ac iudicio praeditus, quam necessaria Ecclesiae esset linguarum cognitio, et quam ad veterem vastitatem ac priores tenebras doctrina sacra reditura esset, si linguae negligerentur.” CR–11.866.

Ha tehát fenntartjuk és megőrizzuk a hasznos tudományok tanulását és a nyelvek elsajátítását, nagy hasznunkra lesznek részben a mennyei tan magyarázására, részben a különféle dolgokat érintő igaz és helyes szemlélet kialakítására, részben e nyomorult emberi élet megsegítésére. Beszédét – várhatóan – maga is buzdítással zárja:

„Manapság a szent tanítás megromlásának, a tévelygéseknek és az istenkáromlásoknak is arra kell minket serkentenie, hogy komolyan tanuljunk, így mind magunkat, mind másokat megerősíthetünk és felkészíthetünk a Sátán cselvetéseire. Mert Isten is ezt tanítja a Példabeszédek könyve 27. fejezetében: Fiam, tanulj bölcsességet, hogy megfelelhess azoknak, akik engem ócsárolnak, és a szívem örülni fog. [11. v.]”¹⁸

* * *

The Reformation highly esteemed the classical scientific disciplines as far as they contributed to a better understanding of the gospel. The method was delivered by the Humanism and Renaissance. Consequently, the reformers, whose primary concern was studying the word of God in original (Hebrew and Greek), started to master both languages right from the beginning. Hebrew helped them to learn and understand God's will in the Old Testament in its original setting, while Greek improved their grip on the message of the New Testament. When preparations for ministry had started in the Protestant universities, both languages were self-evidently taken over in the educational process. The present paper deals with Melancthon's appreciation of the Greek language.

Keywords: Humanism, Renaissance, Reformation, theology, languages, education, gospel, message.

¹⁸ „Debent vero nos etiam corruptelae doctrinae sacrae, errores, et blasphemiae horum temporum invitare ad serio discendum, ut et nos et alios contra illos laqueos satanae communire ac praeparare possimus. Sic enim Deus praecipit Proverb. 27: Disce fili mi sapientiam, ut refutari possint hi, qui mihi convicium faciunt. Et gaudebit cor meum.” CR–11.866–867.